

THE NEED FOR HOLOCAUST LITERATURE ADAPTATIONS FOR CHILDREN AND TEENAGERS

Marian SUCIU

PhD Student, „Babeş Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: It is important to guide young generations to learn directly or indirectly about the Holocaust in order to stop a similar event from ever occurring in the future. In this teaching process, graphic novels and comic adaptations of the journals that talk about the Holocaust are important, as they are appealing to children and teenagers. Although there are many foreign graphic novels and comics on the topic, there is a marked lack of visual-media adaptations of the Romanian journals and memoirs that describe realities of the Holocaust.

Keywords: War World II, Holocaust, Teenagers, Comics, Graphic Novel.

Cu toate că au trecut peste 75 de ani de la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, când aliații au pus capăt atrocităților germane împotriva evreilor, a vorbi despre Holocaust este dificil, datorită faptului că, pe de o parte, încă există supraviețuitorii al acestui groaznic eveniment sau rude ale acestora, iar pe altă parte, promovarea, cel puțin în România, este deficitară. Manualele de istorie de liceu alocă foarte puțin spațiu acestei perioade, iar cursurile de literatură comparată încă lipsesc din programa școlară, astfel că adolescenții și tinerii nu sunt suficient de informați sau interesați, iar neprezentarea acestui eveniment în detaliu ar putea conduce, pe viitor, la o posibilă repetare. Această repetare a istoriei este posibilă și datorită faptului că recent, în perioada anilor nouăzeci din secolul trecut, au apărut mai multe cărți istorice și beletristice care propun o banalizare a acestui eveniment sau o intrare în zona de gri a istoriei¹, ceea ce reprezintă o perspectivă incorectă, deoarece Holocaustul a fost cel mai grav masacru îndreptat înspre o populație etnică specifică din istoria omenirii.

Antipatia față de evreii din Europa exista încă din perioada Imperiului Roman, deoarece aceștia nu se închinau la zeii romanilor, iar, mai apoi, aceste sentimente au fost accentuate de resentimentul europenilor creștinați față de poporul care nu a înțeles că Hristos este Mesia cel așteptat, ceea ce a condus la o prigoană a evreilor în perioada Evului Mediu. Antisemitismul a continuat și în perioada modernă, prin discriminarea acestora în Europa și numeroase masacre în Orientul Mijlociu și Africa, datorită faptului că musulmanii din acele zone considerau nelegitimă prezența evreilor în locațiile respective². Însă, punctul culminant a fost perioada Holocaustului (1941-1945), deoarece, în decursul a patru ani, regimul nazist a reușit performanța negativă de a omorî peste 6 milioane de evrei, „Lupt[a] împotriva pacostei țigănești’ [a condus la moartea a peste] 500.000-600.000”³, dar și alte sute de mii de victime din rândul

¹ Andrei Marga, „Despre crimele secolului”, în *Caietele Echinox*, nr. 13, 2007, p. 11.

² Doris L. Bergen, *War and Genocide: A Concise History of the Holocaust*, Rowman and Littlefield Publishing, Lanham, 2009, p. 4.

³ Oliver Lustig, *Ce rost are să vorbim despre Holocaust?*, Compania, București, 2004, p. 55.

națiunilor ocupate, a prizonierilor de război și a celor care luptau împotriva regimului lui Hitler⁴. Naziștii nu au avut milă de nimeni, programul „soluției finale” începând cu evreii adulți sănătoși, care erau folosiți, inițial, în „mari companii de muncă, în care bărbații vor fi separați de femei, vor fi folosiți la construcția de drumuri și unde, fără îndoială, o mare parte dintre ei vor fi decimați de condițiile naturale”⁵, iar mai apoi, supraviețuitorii acestor companii de muncă, alături de bătrâni, bolnavi, femei și copii au fost uciși în lagărele de concentrare naziste. Metodele folosite în această operațiune de epurare rasială au fost dintre cele mai odioase, de la împușcare la gazare, iar unii ofițeri naziști, pentru a economisi gloanțe, au aruncat copii mici de vii în flăcările crematoriilor, unde se aruncau de obicei cadavrele evreilor uciși⁶. Mai mult decât atât, „Holocaustul a fost precedat în fiecare țară de amplificarea antisemitismului, adică a discriminării, a intoleranței și a urii față de evrei”⁷.

În ceea ce privește România, dacă în 1930 existau aproximativ 750.000 de persoane care se declarau ca fiind cetățeni români, care însă păstrează o identitate culturală și religioasă evreiască, după cel de al Doilea Război Mondial au rămas în jur de 360.000 de cetățeni români de origine evreiască. Acest lucru s-a datorat, pe de o parte, micșorării teritoriului românesc în urma războiului, adică pierderea Bucovinei de Nord, Basarabiei, Transnistriei, regiunii Odessa, iar pe altă parte, politicilor antisemite a guvernelor românești în perioada războiului. Aceste politici antisemite au început înainte de al Doilea Război Mondial, „în 1938 prin legi și acțiuni instituționalizate politic, menite să lipsească de drepturi și de libertate populația evreiască”⁸. În urma acestor politici antisemite, care au devenit politici genocidale începând cu anul 1941, au rezultat „[î]ntre 45 000 și 60 000 de evrei [care] au fost omorâți în Basarabia și Bucovina de către trupele germane și române [...]. Între 105 000 și 120 000 de evrei români deportați [care] au murit ca rezultat al expulzărilor în Transnistria. În regiunea Transnistriei, între 115 000 și 180 000 de evrei locali [care] au fost lichidați [...]. Cel puțin 15 000 de evrei din Regat au fost uciși în pogromul de la Iași [...]. Aproximativ 132 000 de evrei [care] au fost deportați la Auschwitz [...] din nordul Transilvaniei, stăpânit de Ungaria”⁹.

În acest context, al unor crime monstruoase, suntem îndreptățiți „să consider[ăm] de datoria adulților responsabili care se adresează opiniei publice și formează tînăra generație – supraviețuitori, profesori de istorie, psihologie și sociologie, educatori din toate domeniile, cercetători, jurnaliști – să transmită ideea că victimelor Holocaustului li se cuvine [...] cinstire”¹⁰, iar adolescenții trebuie să învețe despre aceste fapte îngrozitoare, pentru ca să nu ajungă să comită aceleași greșeli. Mai mult decât atât, acest fragment negru din istoria umanității trebuie folosit ca o lecție pentru toleranță și respectarea „celuilalt”, indiferent de gen, etnie sau limbă.

⁴ Brenda Haugen, *The Holocaust Museum*, Compass Point Books, Minneapolis, 2008, p. 10.

⁵ *Oliver Lustig, op.cit.*, p.37.

⁶ *Ibidem*, p. 58.

⁷ *Ibidem*, p. 11.

⁸ Dumitru Tucan, „A trăi infernul (2). Jurnale din timpul Holocaustului ale copiilor și tinerilor din spațiul românesc”, în *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice*, nr. 58, 2020, p. 213.

⁹ Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România, *Raport Final*, Polirom, Iași, 2005, p. 388.

¹⁰ *Oliver Lustig, op.cit.*, p. 32.

În cadrul demersului de conștientizare a gravității situației masacrelor din perioada Holocaustului, supraviețuitorii sau familiile celor care au murit în acea perioadă au publicat memorii sau jurnale despre experiențele lor crunte. La nivel macro, s-au creat muzee care să illustreze istoria Holocaustului, precum Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite - în Washington D.C., Yad Vashem - în Ierusalim, POLIN – Muzeul de Istorie a Polonezilor-Evreii - în Varșovia, etc.

Din nefericire, „după anul 1945, genocidul evreilor a apărut ca o paradigmă a barbariei moderne, ajungând să ocupe aproape întregul spațiu [rezervat] percepției terorii de masă în secolul XX. După ce negaseră, într-o vreme, specificitatea persecuției de către naziști, comuniștii au înțeles avantajul pe care-l puteau avea dintr-o asemenea recunoaștere pentru a reactiva periodic antifascismul”¹¹. De asemenea, prin accentuarea de către comuniști a faptului că naziștii au comis cel mai mare masacru din istoria umanității, comuniștii din toate statele din blocul socialist păreau să urmărească trecerea în umbra istoriei a crimelor comise de ei înșiși.

În prezent, o metodă populară de explicare a evenimentelor din timpul Holocaustului este folosirea alternativă a memoriilor, jurnalelor și romanelor despre aceea perioadă, dar și a romanelor grafice sau benzilor desenate, care fie sunt prelucrări ale jurnalelor, sau reproduceri ale evenimentelor suferite de persoanele din acea perioadă. Romanele, memoriile și jurnale scrise de către supraviețuitorii Holocaustului sau de către rudele acestora constituie așa-numita literatură a Holocaustului. Din nefericire, această literatură este scrisă într-un stil prea descriptiv, în care autorii folosesc un limbaj tehnic însoțit de detalierea crimelor comise de naziști și colaboratorii acestora, ceea ce reduce gradul de apreciere a acestei literaturii de către toți cititorii¹². Însă, romanele grafice și benzile desenate sunt mult mai apreciate de copii și adolescenți, deoarece conțin texte scurte, fiind astfel adaptate „gândirii generației lor”¹³, ceea ce face lectura mult mai plăcută, dar și datorită faptului că ilustrațiile însoțitoare sunt mult mai atractive tinerei generații, obișnuite cu imaginea animațiilor și filmelor de la televizor și calculator.

Jurnalele atrag tânăra generație datorită faptului că acestea „sunt documente autentice ale modului în care se trăiește, se suferă sau se moare în universurile concentraționare naziste. Autenticitatea derivă fără îndoială din legătura imediată a autorilor cu suferința, din emoțiile experiențelor transcrise în pagini, din simplitatea unor cuvinte fără pretenții literare vizibile sau afectate, care vor să înregistreze durerea așa cum e ea trăită în primul rând individual”¹⁴. De asemenea, putem afirma că importanța „genului memorialistic este insistarea pe descrierea contextului istoric în

¹¹Stéphane Courtois, „Crimele comunismului”, tradus de Maria Ivănescu, în *Cartea Neagră a Comunismului: Crime, teroare, represiune*, editat de Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek și Jean-Louis Margolin, Humanitas, București, 1998, p. 27.

¹²Alvin H. Rosenfeld, „The Problematics of Holocaust Literature”, în *Literature of Holocaust*, editat de Harold Bloom, Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2004, p. 22.

¹³Claire Gorrara, „Not seeing Auschwitz: memory, generation and representations of the Holocaust in twenty-first century French comics”, în *Comic Books, Graphic Novels and the Holocaust*, editat de Ewa Stanczyk, Routledge, New York, 2018, p. 112.

¹⁴Dumitru Tucan, „A trăi infernul. Jurnale din timpul Holocaustului ale copiilor și tinerilor”, în *Philologica Jassyensia*, nr. 31, 2020, p. 167.

detrimentul personalității memorialistului. Cel care scrie are o dublă calitate de martor; el este martor al epocii sale, obiectul discursului fiind istoria grupurilor sociale și istorice cărora el aparține, și este martor al experienței sale”¹⁵ istorice.

Romanele grafice și benzile desenate atrag publicul mai tânăr și datorită faptului că sunt adaptate după jurnale și romane ale unor copii, sau după texte scrise de adulți din perspectiva copilăriei lor, ceea ce prezintă personajele într-o manieră inocentă, evitând „zona gri” a moralității, așa cum este definită ea de Primo Levi în colecția de eseuri *The Drowned and the Saved*. Spre deosebire de jurnalele scrise de autorii care erau adulți în perioada holocaustului, unde se poate observa modul în care mulți oameni au căzut în această zonă de compromis a moralității, în volumele copiilor și tinerilor din perioada Holocaustului se evocă vocea copilăriei inocente și doar rareori se prezintă moralitatea decăzută, în momente asociate cu personaje adulte, ca o caracteristică ce le aparține.

Una dintre adaptările de succes din jurnal în roman grafic este cea a *Jurnalului Annei Frank: 12 iunie 1942-1 august 1944* în *Jurnalul Annei Frank: adaptare grafică*. Jurnalul original a fost „tradus în mai mult de 60 de limbi, [și] este o remarcabilă cronică a acelor ani și vorbește despre comunități evreiești europene asimilate, precum cea germană și cea daneză, a căror tragedie, deși oribilă, a fost doar o mică parte a Holocaustului”¹⁶. Adaptarea jurnalului, realizată de către Ari Folman și David Polonsky, este populară în rândul tinerilor adulți datorită faptului că pune un accent mai mare pe relația romantică a Annei Frank cu Peter van Dan, a problemelor pubertății, dar și a savurării micilor momente de bucurie, spre deosebire de jurnalul original. De asemenea, ni se pare foarte util faptul că adaptarea grafică începe cu o pagină dedicată descrierii fiecărui personaj. Nu în ultimul rând, *Jurnalul Annei Frank: adaptare grafică* are, ca și jurnalul original, obiectivul „de a rămâne fideli memoriei și moștenirii Annei Frank”¹⁷, astfel că se concentrează pe problema supraviețuirii ei și familiei ei în perioada Holocaustului, locuind, în secret, în anexa și mansarda unei clădirii a firmei lui Otto Frank, tatăl Annei. În acest context, ea și familia ei, dar și familia lui Herman van Daan, trebuie să facă față diverselor situații apărute în timpul prigonirii evreilor de către naziști, precum lipsa mâncării, posibila lor descoperire de către niște răufăcători aflați în căutare de provizii de furat, dar și posibilitatea de a muri în timpul bombardamentelor.

O adaptare reușită a unei povești reale, despre experiența într-un lagăr nazist, într-o carte cu ilustrații este cea scrisă de Pnina Bat Zvi și Margie Wolfe, *Promisiunea: povestea a două surori, prizoniere într-un lagăr de concentrare nazist*. În vremurile noastre „pline de tensiune și agitație, autoarele simt că această carte <urâtă> cu imagini poate folosi ca o amintire asupra faptului că ființele umane sunt egale și au nevoie de aceeași dragoste, respect și compasiune”¹⁸. Cartea, menită pentru copii și adolescenți,

¹⁵Gabriela Șandru, „Crâmpoie de umanitate: Ghetoul transnistrean văzut prin ochii Soneiei Palty”, în *Transilvania*, nr. 8, 2017, p. 86.

¹⁶Mihaela Gligor, „Câteva considerații asupra dinamicii memoriei culturale în Europa după Holocaust”, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca. Seria Humanistica*, nr. 18, 2020, p. 342.

¹⁷Anna Frank, *Jurnalul Annei Frank: adaptare grafică*, trad. Gheorghe Nicolaescu și Diana Zotea, Humanitas, București, 2018, p. 153.

¹⁸Marylynn Miller Oke, „Sisterly Devotion”, în *Canadian Children's Book News*, nr. 2, 2019, p. 4.

atrage prin faptul că textul explică, într-o manieră concisă, o poveste înduioșătoare a unor copiii obligați, de către naziști, să lucreze într-un lagăr de concentrare până la extenuare. În lagăr, a te îmbolnăvi echivala cu moartea, iar în momentul în care Rachel, devenind prea slăbită pentru a munci, a fost transferată în Baraca 29, sora ei Toby a făcut tot posibilul pentru a ajunge la ea, mituind paznica pentru a o strecura pe Rachel din noua locație și a o aduce înapoi în baraca copiilor sănătoși. La fel de reușită este și povestea-scrisoare în formă de inimă, primită cadou de o supraviețuitoare a unui lagăr de concentrare cu ocazia serbării zilei sale de naștere în condițiile crunte ale aceluși loc și acelor vremuri. Această poveste, expusă în cartea *Inima mamei mele*, poate fi folosită, deopotrivă, pentru a-i învăța pe copii și adolescenți despre dificultatea acelor vremuri, dar și despre grozăviile comise de naziști în acea perioadă de tristă amintire.

O altă adaptare de succes, dedicată adolescenților, este *Ultima călătorie: Doctorul Korczak și copiii săi* de Irène Cohen-Janca și Maurizio A.C. Quarello. Aceasta reconstituie povestea doctorului Korczak, cunoscut ca Pan Doktor, care s-a dedicat îngrijirii copiilor de la orfelinatul din Varșovia, oferind hrană și educație. Pan Doktor îi școlea, spunându-le multe povești, precum „Cenușăreasa, Aladin, dar mai ales Motanul Încălțat”¹⁹, dar în momentul în care „naziști au decis să-i deporteze în lagărul Treblinka, nu l-a lăsat inima să-i abandoneze și i-a însoțit în ultima lor călătorie”²⁰. Această adaptare, asemenea *Pamiętnik z getta* apărut în 1984 [*Jurnal de ghetou*], reproduce atmosfera acelor vremuri, atât problemele întâmpinate de Janusz Korczak în menținerea orfelinatului, cât și problemele întâmpinate de copiii evrei din orfelinat, care încercau să supraviețuiască într-o perioadă traumatică, chiar apocaliptică²¹. Korczak a murit ca un martir, iar sacrificiul lui a devenit „una dintre sursele de inspirație pentru Convenția internațională cu privire la drepturile copilului, adoptate de Organizația Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989”²².

Din nefericire, toate cărțile ilustrate prezentate conțin reproduceri ale poveștilor unor supraviețuitori ai Holocaustului din alte țări. Cărțile românești despre experiența Holocaustului, cărți scrise de copiii și adolescenții ce au supraviețuit, și care sunt mai ușor de înțeles de către tânăra generație, nu au fost adaptate în romane grafice. Dacă acestea ar fi adaptate în cărți însoțite de imagini sau în benzi desenate, mulți tineri ar fi mai dornici să le parcurgă. Printre jurnalele sau romanele despre experiența Holocaustului scrise de copii sau tineri de origine română, care ar avea succes dacă ar fi adaptate în romane grafice sau benzi desenate, se numără și *Jurnal de ghetou: Ddjurin, Transnistria: 1941-1943* de Korber-Bercovic Miriam, *Am trăit atât de puțin: micul meu jurnal* de Heyman Eva, *Jurnal de fată din Târgu Frumos* și *Noaptea* de Wiesel Elie. Aceste „jurnale [ale] copiilor și tinerilor [...] sunt parte specială a memoriei traumatice a Holocaustului din spațiul românesc pentru că reușesc să transmită peste timp atât cadrele generale ale tragediei, atât detaliile rupturii istorice, dar mai ales tensiunea

¹⁹ Irène Cohen-Janca și Maurizio A.C. Quarello, *Ultima călătorie: Doctorul Korczak și copiii săi*, trad. Lavinia Braniște, Cartea Copiilor, București, 2019, p. 16.

²⁰ *Ibidem*, p. 58.

²¹ David Patterson, „Korczak, Janusz (1878-1942)”, în *Encyclopedia of Holocaust Literature*, editat de David Patterson, Alan L. Berger și Sarita Cargas, Oryx Press, Westport, 2002, p. 94.

²² *Ibidem*.

experienței traumatice, așa cum e aceasta percepută prin ochii unor ființe inocente, prinse brusc în vârtejul unei istorii violente”²³. Din nefericire, această lipsă a adaptărilor experiențelor cetățenilor români de origine evreiască în romane grafice sau benzi desenate în România de astăzi se datorează faptului că marile edituri autohtone abia acum descoperă nevoia de a promova acest eveniment, și demonstrează că „[d]iscuția asupra Holocaustului este abia la început în România, iar dezbaterile serioase care au avut loc în Occident, cu toată bibliografia impresionantă pe care au produs-o de-a lungul deceniilor scurse de la cel de-al doilea război mondial, sunt puțin cunoscute”²⁴ la noi.

În concluzie, putem afirma că trebuie să păstrăm vie memoria Holocaustului pentru a nu repeta faptele trecutului, și că trebuie să ne adaptăm la nevoile tinerilor pentru a-i învăța despre aceste evenimente. Această adaptare se face, în prezent, prin recontextualizarea poveștilor, memoriilor, jurnalelor și romanelor supraviețuitorilor acestui eveniment sub forma de romane grafice sau benzi desenate, deoarece aceste adaptări permit tinerilor o înțelegere mai facilă a informațiilor și experiențelor Holocaustului.

BIBLIOGRAFIE

- Anna Frank, *Jurnalul Annei Frank: 12 iunie 1942-1 august 1944*, trad. Gheorghe Nicolaescu, Humanitas, București, 2016.
- Idem, *Jurnalul Annei Frank: adaptare grafică*, trad. Gheorghe Nicolaescu și Diana Zotea, Humanitas, București, 2018.
- Bergen L. Doris, *War and Genocide: A Concise History of the Holocaust*, Rowman and Littlefield Publishing, Lanham, 2009.
- Cohen-Janca Irène și Quarello A.C. Maurizio, *Ultima călătorie: Doctorul Korczak și copiii săi*, trad. Lavinia Braniște, Cartea Copiilor, București, 2019.
- Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România, *Raport Final*, Polirom, Iași, 2005.
- Courtois Stéphane, „Crimele comunismului”, tradus de Maria Ivănescu, în *Cartea Neagră a Comunismului: Crime, teroare, represiune*, editat de Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek și Jean-Louis Margolin, Humanitas, București, 1998, pp. 9-40.
- Gorrara Claire, „Not seeing Auschwitz: memory, generation and representations of the Holocaust in twenty-first century French comics”, în *Comic Books, Graphic Novels and the Holocaust*, editat de Ewa Stanczyk, Routledge, New York, 2018, pp. 111-126.
- Jurnal de fată din Târgu Frumos*, manuscris descoperit și editat de Dan Petre Popa, Albatros, București, 2007.
- Gligor Mihaela, „Câteva considerații asupra dinamicii memoriei culturale în Europa după Holocaust”, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca. Seria Humanistica*, nr. 18, 2020, pp. 341-350.
- Haugen Brenda, *The Holocaust Museum*, Compass Point Books, Minneapolis, 2008.
- Heyman Eva, *Am trăit atât de puțin: micul meu jurnal*, Alex, București, 1991.
- Kober-Bercovic Miriam, *Jurnal de ghetou: Djurin, Transnistria: 1941-1943*, Kriterion, București, 1995.
- Levi Primo, *The Drowned and the Saved*, Simon & Schuster, New York, 2017.
- Lustig Oliver, *Ce rost are să vorbim despre Holocaust?*, Compania, București, 2004.
- Marga Andrei, „Despre crimele secolului”, în *Caietele Echinoc*, nr. 13, 2007, pp. 11-14.

²³ Dumitru Tucan, *op.cit.*, p. 240.

²⁴ Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România, *op.cit.*, p. 376.

- Oke Marylynn Miller, „Sisterly Devotion”, în *Canadian Children's Book News*, nr. 2, 2019, pp. 4-6.
- Patterson David, „Korezak, Janusz (1878-1942)”, în *Encyclopedia of Holocaust Literature*, editat de David Patterson, Alan L. Berger și Sarita Cargas, Oryx Press, Westport, 2002, pp. 94-96.
- Renaud Anne și Richard Rudnicki, *Inima mamei mele*, Cartemma, Băița, 2018.
- Rosenfeld H. Alvin, „The Problematics of Holocaust Literature”, în *Literature of Holocaust*, editat de Harold Bloom, Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2004, pp. 21-48.
- Șandru Gabriela, „Crâmpoie de umanitate: Ghetoul transnistrean văzut prin ochii Soneiei Palty”, în *Transilvania*, nr. 8, 2017, pp. 84-90.
- Tucan Dumitru, „A trăi infernul. Jurnale din timpul Holocaustului ale copiilor și tinerilor”, în *Philologica Jassyensia*, nr. 31, 2020, pp. 155-169.
- Idem, „A trăi infernul (2). Jurnale din timpul Holocaustului ale copiilor și tinerilor din spațiul românesc”, în *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice*, nr. 58, 2020, pp. 211-243.
- Wiesel Elie, *Noaptea*, Univers, București, 2005.
- Zvi Bat Pnina și Margie Wolfe, *Promisiunea: povestea a două surori, prizoniere într-un lagăr de concentrare nazist*, Cartemma, Băița, 2017.